

Aedifico et Conservo.
Eskalacja jakości kształcenia zawodowego w Polsce.
Kontynuacja edycji projektu z l. 2010-2011

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

Zabytki architektury (w tym małej architektury) na terenie Gminy Stare Babice – przegląd i wybrane aspekty konserwatorskie

Teren dzisiejszego Powiatu Warszawskiego Zachodniego, na którym położona jest gmina Stare Babice, należy do najstarszych na Mazowszu – pierwsze stwierdzone ślady osadnictwa sięgają czasów paleolitu, neolitu, epoki brązu i wczesnej epoki żelaza. W okresie 1400-1200 lat p.n.e. na terenie dzisiejszego Leszna istniała osada. W I w. n.e. na obszarze dzisiejszej gminy wytapiano żelazo (w piecach zwanych dymarkami). Z VIII w. pochodzą ślady osadnictwa w Błoniu. Te ostatnie wzmiankowane były już w XI w., a w 1380 r. uzyskały prawa miejskie, nadane przez Janusza I, księcia mazowieckiego. Pod koniec XIV w. Błonie zostały stolicą powiatu w ziemi warszawskiej. Stare Babice w źródłach pisanych pojawiły się po raz pierwszy w XIV w.

Organizacja sieci parafialnej na tym terenie rozpoczęła się w XIII w. To wtedy erygowane były świątynie w Borzęcinie i Błoniu. **Kościół w Borzęcinie p.w. Św. Zygmunta** (drewniany) ufundował Konrad Mazowiecki (na podst. zachowanych źródeł pisanych z 1254 r.). Świątynia była wielokrotnie przebudowywana, poddawana remontom, a w roku 1852 r. została ostatecznie strawiona przez pożar (obecnie w tym miejscu wznosi się drewniany krzyż). Już w trzy lata później ówczesni właściciele Borzęcina – Wincenty i Tekla Rapaccy – ufundowali nowy, tym razem murowany, kościół p.w. św. Wincentego z Ferrary. Obiekt zachowany jest do dziś. Budowla uzyskała plan prostokąta, z dwiema wieżami od frontu. Kościół jest trzynawowy, przekryty stropem. Murowana **świątynia p.w. Św. Trójcy w Błoniu** postawiona została natomiast ok. 1280 r. przez Konrada II, jako wotum za uratowanie z niewoli tatarskiej (był to prawdopodobnie drugi kościół, zachowała się bowiem wzmianka o wydanym przez poznańskiego biskupa pozwoleniu na święcenie w tym miejscu ołtarzy w 1257 r.). **Warto podkreślić, że pomimo pożaru w 1642 r. oraz zniszczenia w czasie potopu szwedzkiego, obiekt zachowany jest w zasadzie w kształcie niezmiennym, co czyni go jednym z cenniejszych zabytków sakralnych Mazowsza.** Jest to świątynia trzynawowa, z zamkniętym trójbocznie i oskarpowanym prezbiterium, nad którym zachowane jest oryginalne sklepienie kryształowe z 1. poł. XVI w. Takie samo sklepienie zachowało się nad zakrystią, przeszła skrajne nawy głównej przekrywają sklepienia krzyżowo-żebrowe z końca XIII w., zaś przeszła środkowe nawy – sklepienia kolebkowo-krzyżowe z ok. poł. XVII w. Z wyposażenia świątyni warto wspomnieć późnorennesansowy ołtarz główny z 2. św. XVII w., barokowe ołtarze boczne z 2 ćw. XVIII w. i XVIII-wieczną ambonę.

Złożone dzieje były z kolei udziałem **kościola p.w. Wniebowzięcia NMP w Starych Babicach**. Erekcja parafii na tym miejscu nastąpiła już w roku 1424, kiedy to (najprawdopodobniej) wystawiono pierwszą drewnianą świątynię. Kolejny – również drewniany – kościół powstał przed 1617 r. W 1728 r. kanclerz wielki koronny Jan Szembek i jego żona Ewa z Leszczyńskich ufundowali świątynię murowaną, o cechach klasycyzującego baroku. Obiekt nie przetrwał do naszych czasów. Obecna świątynia, neobarokowa, powstała w latach 1889-1902 wg projektu Józefa Dziekońskiego. **Architekt zaadaptował dla swojego dzieła środkową część oryginalnej barokowej fasady. Obecna fasada jest pięcioosiowa, a jej centralną część stanowią trzy osie oryginalnej fasady z 1728 r.** (dwukondygnacyjowa w tej partii). Pierwotna część środkowa rozczłonkowana została kolumnami tokańskimi i zwieńczona zamkniętym półkoliście szczytem. Fasadę tę niektórzy badacze łączą z grupą kolumnowych rozwiązań fasad z 2 ćw. XVIII w., projektowanych m.in. przez Karola Baya. Z nowymi, zewnętrznymi, niższymi osiami elewacja frontowa powiązana została wolutowymi spływami. W latach 1925-26 dobudowano wieżę. Z bardziej interesujących elementów

wyposażenia obiektu wymienić należy ołtarze z XIII w. – z figurą Chrystusa ukrzyżowanego, Marią i św. Janem Ewangelistą w polu głównym oraz Boga Ojca w zwieńczeniu, ołtarz z rzeźbami św. Joachima i św. Anny (w polu głównym obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem z XVIII w. w sukience srebrnej), krzyż ołtarzowy drewniany, z XVIII w., z postacią Matki Boskiej Bolesnej u stóp krzyża. **Warto nadmienić, że w ołtarzu głównym – współczesnym – wykorzystano XVIII-wieczne rzeźby putt.**

Nie mniej interesujące jest otoczenie świątyni – za murem kościelnym znajduje się **figura św. Kingi**, z roku 1882, wykonana z piaskowca i częściowo polichromowana: korona oraz trzymane w dłoniach: grudka soli – atrybut świętej – i dzwonek (?). Figura posadowiona jest na czworokątnej podstawie z piaskowca i na trójstopniowej podstawie (współczesnej, z l. ćw. XX w.) z czarnego granitu. **Figura zachowana jest w stanie dobrym, wymaga jedynie niewielkiej konserwacji.**

Figura św. Kingi, Stare Babice, fot. K. Komar-Michalczyk

Na uwagę zasługuje z pewnością klasycystyczny **kościół p.w. Św. Rocha w Lipkowie**, wybudowany w 1792 r. najprawdopodobniej wg projektu Hilarego Szpilowskiego, z fundacji Jakuba Arytuna Paschalisa Jakubowicza. Obiekt powstał jako kaplica dworska, przeznaczona również dla pracowników tutejszej persjarni (założonej przez wymienionego wyżej Paschalisa Jakubowicza, w 1788 r.). Jest to kościół murowany, tynkowany, salowy, z zamkniętym trójbocznie (a od wewnątrz koszowo) prezbiterium, przekryty stropem. Obiekt uzyskał fasadę rozczłonkowaną pilastrami tokańskimi, w wielkim porządku, które podtrzymują zwieńczenie w formie trójkątnego szczytu. Nad wejściem umieszczono kamienną tablicę z inskrypcją. W 1830 r. świątynia, z uwagi na zmniejszającą się liczbę pracowników manufaktury Jakubowicza, została zamknięta. Parafia przestała istnieć, a paramenty przeniesiono do kościoła w Starych Babicach. **Budowla stopniowo przeszła w stan ruiny, a dzisiejsza świątynia to efekt odbudowy kościoła w l. 1950-52 (oryginalną substancję zabytkową stanowią tylko mury zewnętrzne – w całkiem znacznej mierze; natomiast**

architektoniczne ołtarze we wnętrzu są rekonstrukcją, powstałą w oparciu o zachowane fragmenty oryginalnych, XVIII-wiecznych).

Kościół p.w. Św. Rocha w Lipkowie, fot. K. Komar-Michalczyk

Z zachowanych na terenie Gminy Stare Babice ziemskich rezydencji (w jakie obfituje ziemia mazowiecka, pomimo strat wojennych i niszczycielskiej gospodarki lat PRL-u) warto przybliżyć **dwory w Lipkowie i w Zielonkach-Parceli**. Powstanie pierwszego z nich, w roku 1792, związane było ze wzmiankowaną już wyżej postacią Jakuba Arytuna Paschalisa Jakubowicza, który ok. 1788 r., założył na tym terenie osadę fabryczną (ostatni z budynków zespołu – tkalnię – rozebrano po 1960 r.). Dwór w Lipkowie, powstały – być może – wg projektu architekta Hilarego Szpilowskiego, zlokalizowany jest nieopodal kościoła-kaplicy św. Rocha. Jest skromną, acz niepozbawioną uroku i dobrych proporcji, budowlą barokowo-klasycystyczną, usytuowaną na osi poprzecznej do kościoła-kaplicy, murowaną z cegły, tynkowana, posadowioną na piwnicach sklepionych kolebką. Dwór jest parterowy, założony na planie prostokąta, pięcioosiowy, z wypiętrzoną trójosiowym pseudoryzalitem na osi, artykułowanym pilastrami tokańskimi w wielkim porządku, zwieńczonym trójkątnym naczółkiem. Całość przekryta została dachem mansardowym. **Warto wspomnieć, że we wnętrzach zachowały się dwa kominki z piaskowca z końca XVIII w. W okresie międzywojennym do dworu dobudowano kolumnowy portyk, którego jednakże – chyba szczęśliwie – nie przywrócono w trakcie powojennej odbudowy (obiekt został spalony w 1948 r., odbudowa nastąpiła w 1957 r.).**

Dwór w Lipkowie, fot. K. Komar-Michalczyk

Dwór oraz kościół-kaplica otoczone są krajobrazowym parkiem, założonym w końcu XVIII w. przez Jakubowiczów (zachowane okazy starych dębów, grabów, lip i kasztanów), na terenie którego zachowały się **dwie ciekawe figury z piaskowca, wykonane w warsztacie warszawskiego rzeźbiarza, Teodora Skoniecznego (obie sygnowane): Matki Bożej i św. Józefa**. Figura Matki Bożej posadowiona jest na cokole współczesnym (też z piaskowca), natomiast figura św. Józefa – na oryginalnym piaskowcowym (po renowacji) cokole, z inskrypcją: *Św. Józefie / Opiekunie / Kościoła / powszechnego / Opiekuj się nami / d. 8 września / 1901 r. oraz Wykonał T. Skonieczny / 1901. Obie figury zachowane są w stanie dobrym (po konserwacji).*

Figura Matki Bożej,
fot. K. Komar-Michalczyk

Figura Matki Bożej,
fot. K. Komar-Michalczyk

Figura św. Józefa,
fot. K. Komar-Michalczyk

Figura św. Józefa,
fot. K. Komar-Michalczyk

Na styku z parkiem zlokalizowany jest cmentarz, na którym zachowane są obiekty związane m.in. z postaciami zasłużonymi dla historii miejscowości. Jednym z najciekawszych jest nagrobek **Józefa Paschalisa Jakubowicza** (zm. 1845) oraz późnoklasycystyczny, wykonany z piaskowca **nagrobek Ludwiki z Ryxów Jakubowiczowej** (po 1862). Nagrobek jest trzykondygnacyjny, kamienny (z piaskowca), otrzymał bazę w formie kostkowego, trójstopniowego postumentu, nad którym w części środkowej wznosi się węższa, prostokątna kondygnacja z marmurową tablicą z inskrypcją: *GRÓB / Ś; P; / JÓZEFA PASCHALISA JAKUBOWICZA/ ZMARŁEGO DNIA 5 KWIETNIA / 1845 R./ W 69 ROKU ŻYCIA / I MAŁŻONKI / Z RYXÓW JAKUBOWICZOWEJ/ ZMARŁEJ DNIA 14 STYCZNIA / 1862 R./ W 70 ROKU ŻYCIA / WŁAŚCICIELI DÓBR TUTEJ=/ SZYCH. / PANIE PRZYJMIJ JCH DO CHWAŁY*. Całość zwieńczona została klasycyzującym półowalnym frontonem z akantową i palmetową dekoracją ornamentalną oraz główką w glorii w tympanonie. Obiekt zachowany jest w stanie dostatecznym, jednak warto zadbać o silnie zawilgocony kamień (z wykwitami soli, miejscami porośnięty mchami). Widoczne są ubytki piaskowca. Płyta marmurowa skorodowana, popękana (niektóre ubytki uzupełniono zaprawą cementową).

Nagrobek Józefa Paschalisa Jakubowicza i Ludwiki z Ryxów Jakubowiczowej,
 fot. M. Krasucki

Mniej szlachetnymi walorami architektoniczno-estetycznymi charakteryzuje się **dwór w Zielonkach-Parceli**, choć związany jest z osobą jednego z najbardziej znanych architektów warszawskich XIX stulecia – Alfonsem Kropiwnickim. Obiekt powstał w 1855 r., wg projektu tegoż jako siedziba własna, na miejscu drewnianego dworu Franciszka Paschalisa Jakubowicza. Budowla uzyskała mało spójną architektonicznie i stylistycznie bryłę – składa się z części parterowej oraz piętrowej, na styku których usytuowano piętrowy ryzalit, w parterze którego umieszczono ganek wsparty na żeliwnych kolumnkach, wspierających balkon piętra. Część piętrową zamyka cylindryczna, trójkondygnacyjna wieża. **Dwór poddany został w ostatnich latach rewitalizacji, w ramach której zaadaptowany został na cele konferencyjno-hotelowe.**

Lista zabytków Gminy Stare Babice nie byłaby jednak pełna bez ukłonu w stronę obiektów mniej spektakularnych, bez których krajobraz pozbawiony byłby swoistego uroku. Mowa tu o coraz częściej docenianej tzw. **małej architekturze – kapliczkach, figurach, krzyżach przydrożnych, obeliskach upamiętniających historyczne wydarzenia czy nawet interesujących z racji formy nagrobkach**. Na omawianym terenie zachowanych jest bez mała kilkadziesiąt przykładów szeroko pojętej małej architektury – dziedzictwa lokalnej twórczości ludowej i artystycznej z okresu od ok. poł. XIX w. (ok. 1860 r.) do czasów współczesnych (XXI w.). Systematyka małej architektury sprowadza się tu przede wszystkim do kapliczek architektonicznych, krzyży przydrożnych oraz głazów/obelisków pamiątkowych. Są to obiekty drewniane lub murowane, czasem wykorzystujące głazy, kamienie naturalne lub nieznacznie obrobione. Z materiałów spotykanych wśród obiektów na terenie Gminy Stare Babice wymienić trzeba zatem przede wszystkim drewno (kapliczki, krzyże), cegłę (ceramiczną, silikatową, klinkierową), kamień. Najczęściej spotykane wezwania obiektów – maryjne.

Niewątpliwie do najciekawszych (i najstarszych na tym terenie) należy **neogotycka kapliczka w Lipkowie**, wystawiona ok. 1860 r. Jej korpus umieszczony został na wysokim czworobocznym cokole o ścianach ożywionych wydłużonymi płycinami i nieznacznie ściętych narożach, cztery ściany korpusu ożywione są płytkami wnękami obwiedzionymi opaską. Całość przekryta została dachem z blachy miedzianej, z krzyżem w zwieńczeniu. Kapliczka służyła pierwotnie w trakcie nabożeństw przedpogrzebowych. W 2009 r. rozebrano ją (przy tej okazji dokonano niezwykłego znaleziska – okazało się, że w fundamentach wmurowano monety z połowy XIX w.). W 2011 r. obiekt odbudowano, zachowując wierność form.

Kapliczka w Lipkowie,
fot. K. Komar-Michalczyk

Kapliczka w Lipkowie,
fot. K. Komar-Michalczyk

Do ciekawszych obiektów należą też duże murowane kapliczki o uproszczonych formach neogotyckich w miejscowości **Mariew (wystawiona w 1953 r.)**, **Zalesie (1935 r.)** i **Klaudyn (1916 r.)**. To kapliczki założone na planie kwadratu, murowane z cegły, otynkowane, na cokole. Ściany partii zasadniczej ożywiają sklepienie półkuliści wnęki (w których umieszczono figurę Matki Bożej lub/i świętych), ujęte przez uproszczone pilastry. Całość przekrywa płyta, na której z każdej strony uformowano zwieńczenie w postaci ściętych ostrosłupów z krzyżem flankujących trójkątny *quasi*-naczółek. Centralnie na płycie umieszczono cokół w formie ściętego ostrosłupa (zamiennie kuli) z krzyżem. Wszystkie trzy kapliczki zachowane są w stanie dostatecznym (po prowizorycznych remontach).

Kapliczka w Mariewie,
fot. K. Komar-Michalczyk

Kapliczka w Zalesiu,
fot. K. Komar-Michalczyk

Kapliczka w Klaudynie,
fot. K. Komar-Michalczyk

Po drugiej stronie kościoła w Borzęcinie, w 1897 r., z fundacji dzierżawców Zakrzewskich **wzniesiono dużą, murowaną, czterostronną kapliczkę**. Jest to jeden z najstarszych zabytków małej architektury na terenie gminy. Kapliczka uzyskała formy neobarokowe, założona jest na planie kwadratu, wymurowana z cegły, otynkowana, posadowiona na cokole, przekryta hełmem w formie ściętego ostrosłupa, pokrytym współczesną dachówką, z metalowym krzyżem w zwieńczeniu. W każdej ścianie umieszczono prostokątną płycinę, ponad którą uformowano trójkątny przyczółek. W jednej z płycin wmurowano prostokątną tablicę fundacyjną z inskrypcją: *Pamiętka / kończącego się Jubileuszu / dnia 30 Czerwca 1897 / fundowana przez / Zakrzewskich / Dzierżawców*. Kapliczka w stanie bardzo dobrym, po remoncie, z nieznacznymi miejscowymi spękaniem tynku, otoczona współczesnym metalowym ogrodzeniem, tworzącym rodzaj rabaty ziemnej.

Kapliczka w Borzęcinie, fot. K. Komar-Michalczyk